

ESSA-Dhaabbata Dhaabbata Afrikaa Bahaatti Haala Qilleensaa Qonnaa fi Horsiise Buloota Mijataa Ta'e Uumuu Irratti Hojjetu Kaayyoo Pirojektichaa

Kaayyoon pirojektii kanaa jijjiiramaa fi hariiroo uwwisa bosona tirooppikaa lafa baddaa fi haala teessuma lafa badda-daree fi haala teessuma lafa qonnaa fi horsiise bulummaa faayidaalee addaa addaaf oolchuu ilaalcha keessa galchuudhaan biyyoota Afrikaa Sahaaraa Gadii (Itoophiyaa fi Keeniyaa) keessatti haala qilleensaa qonnaa fi hojii horsiisa beelladaatiif mijataa ta'e dagaagsuu, akkasumas wabii nyaataa fi sirna soorataa mirkanneessuu, maddoota galii garaagaraa fi leecaalloo uumamaa dagaagsuudhaan jireenya horsiise bulootaa jijjiiruudha.

Fekkii 1. Lafa dheedicha LUMO kunusa addaa biyya Keeniyaa nanaawwa Taayitaa Taavetaa, gaara dilalaawa Taayitaa. Petri Pellikka, 2018.

Ibsa Gabaabaa

Baroota dhihoon asitti, baay'inni beelladootaa yoo jijjiiramuu baate iyyuu, lafti dheedicha horii baay'inaan gara lafa oomisha midhaaniitti waan jijjiirameef, lafti horsiisaa fi dheedicha horii akka dhiphatu taasisee jira. Sababa kanarraan kan ka'e lafti horsiisa horii yeroo ammaa jiru, dhiibbaa haala fayyadama lafaa fi dhiibbaa jijjiirama qilleensaa dandamachuu waan dhabeef, dhiqama biyyee fi manca'insa lafaatiif saaxilamee jira. Waan kana ta'eef madda galii yeroo ammaa horsiise horii qofarratti hundaa'e qofaadhaan hudhaalee gara fuulduraatti mudachuu malan to'achuun ulfaataadha. Kanaaf maloota jijjiirama haala qilleensaa ilaalcha keessa galchuudhaan sirmoota jireenya horsiise buloota fooyyessuu fi bu'a qabeessa taasisuuf gargaaran kalaquu, adda baasuu, xiinxaluu fi hojiirra oolchuun barbaachisaadha. Horsiisee Bultoonni Afrikaa Bahaa keessatti argaman dhiibbaa sababa jijjiirama haala qilleensaatiin isaan irra ga'u dandammachuudhaaf, maddoota galii horsiisa beelladaan ala ta'anii fi tarsiiimowwan madda galii biroo argachuu isaan barbaachisa. Haaluma kanaan horsiisa beelladaatti dabaluuudhaan maddoota galii dameewwan garaagaraa fi wal makoo ta'an kanneen akka oomisha dammaa fi kkf hundeessuun walitti jireenya horsiise buloota bahaa Afrikaatiif baay'ee murteessaa fi barbaachisaadha. Haatahu malee hudhaakee dhimma kanaan wal qabatan ilaalchisee qorannoo fi xiinxalli dhaabbata UNEP fi GRID dhaan gaggeeffame akka agarsiisetti, hawaasaa fi qaamoleen dhimmi ilaallatu naannootti argaman filannoowwan maddoota galii biroo ilaalchisee beekumsaa fi hubannaa ga'aa dhabuun rakkoo kanaaf sababa waan ta'eef, biyyoota dhimma kana ilaalchisee ragaa fi odeeffannoowwan barbaachisoo ta'an hin qabne itti dhiyaachuudhaan ragaalee naannootti argaman daawwachuudhaan akkasumas maddoota amanamoo naannootti argaman irra adda walitti qabuun xiinxaluun barbaachisaa akka ta'e ibsee jira.

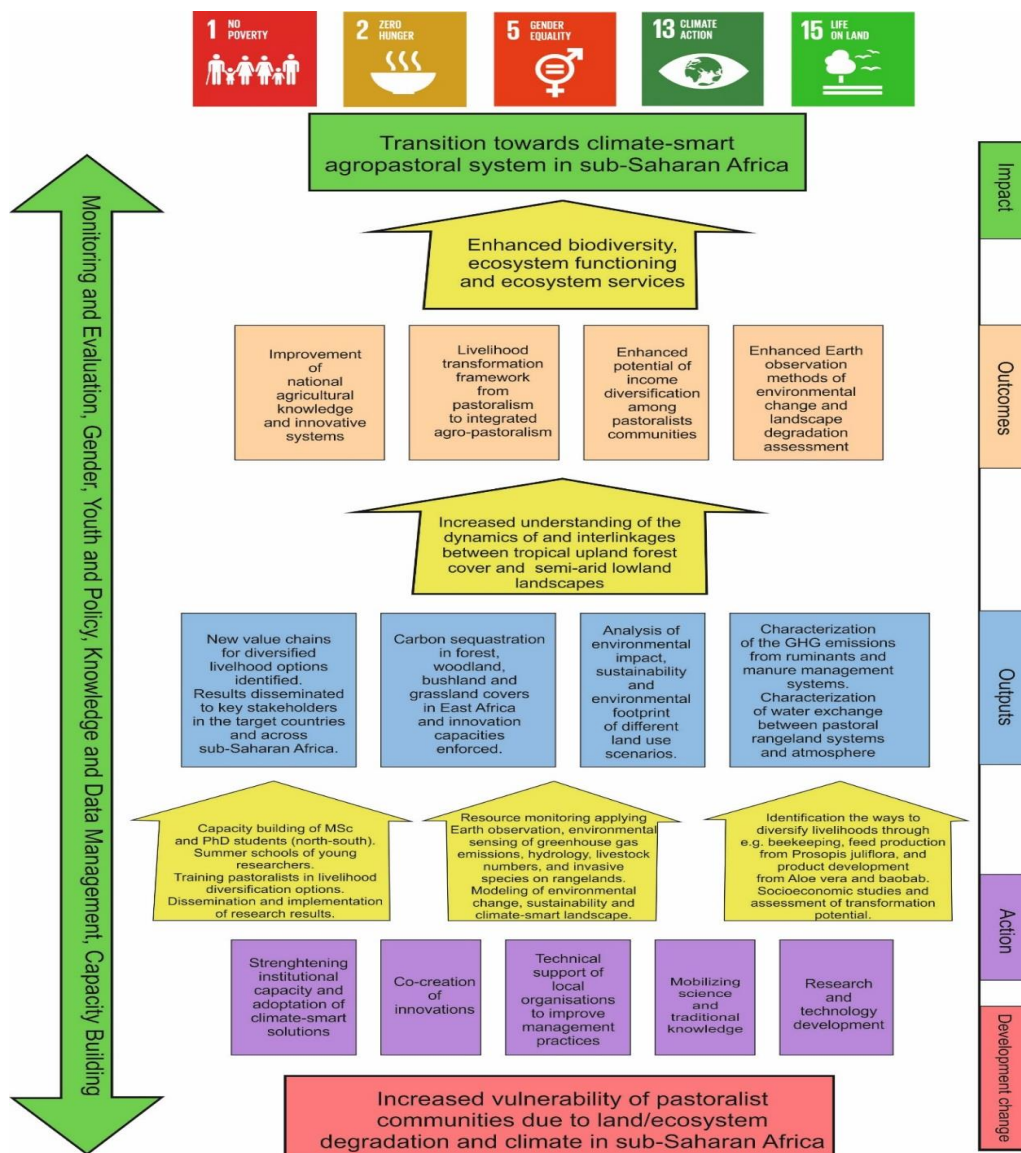
Yaadiddama Jijjiiramaa Kaayyoo Karoofame Milkeessuuf Barbaachisu

Sagantaa fi Tajaajilli keenya tarsiimoo hunda-galeessa qorannoo dhimmoota hedduu of keessatti haammatu gaggeessuu fi shariikotaa fi qooda-fudhattoota dameewwan hojii addaa addaa qaban fakkeenyaaf kanneen akka Baa'oo-ji'oo-keemistirii, haayidirooloojii, saayinstistoota midhaanii fi hojjettoota eksteenshinii qonnaa waliin ta'uudhaan oogumaa dandeettii fi hubannaa gabbisuu irratti xiyyeeffata.

Pirojektichi hanqinoota beekumsaa fi hubannaa dhimma jijjiirama qilleensaa kuusaa kaarbonii, tajaajila poolineeshinii biyyoota Afrikaa Sahaaraa Gadii keessatti argamaniin wal qabatan, akkaataa itti dubartoonni horsiise-bultoota ta'anii fi dargaggoonni naannoo isaanii jijjiiruu fi maddoota galii addaa addaa hundeeffachuu danda'an ilaalchisee hubannaa fi dandeettii gabbisuu irratti dalaga. Pirojektiin kun qajeelfamoota filannoowwan maddoota galii dameewwan garaagaraa hundeesuu fayyadamuudhaan, jijjiirama qilleensaa to'achuu fi dandamachuuf gargaaran qopheessuudhaan, lafa horsiisee bulaa fi madda galii fooyyessuu irratti xiyyeeffannoodhaan hojjeta. Pirojektiin ESSA furmaatawwan kalaqaa jijjiirama naannoo to'achuu fi maddoota galii jireenya horsiise bulaa walitti fufiinsaan fooyyessuudhaaf gargaaran diriirsuudhaaf, akkaataa itti shariikotaa fi qooda fudhattoota dhimmi ilaallatu, akkasumas hawaasa naannoo fayyadamtoota pirojektichaa ta'an waliin wal tumsuun hojjechuun danda'amu ilaalchisee haalota barbaachisoo ta'an ni mijeessa. Kanumaan pirojektiin kun hawaasa horsiisee bultootaa fi warra qonnaa fi horsiisa beelladaa irratti bobba'an keessatti saayitiwwan agarsiisa oomishaa fi madda galii hundeesuudhaaf dhaabbilee naannootti argamaniif deggersi tekniikaa fi leenjii barbaachisaan nihawaasa horsiisee bultootaa fi warra qonnaa fi horsiisa beelladaa irratti bobba'an keessatti saayitiwwan agarsiisa oomishaa fi madda galii hundeesuudhaaf dhaabbilee naannootti argamaniif deggersi tekniikaa fi leenjii barbaachisaan ni laatama. Pirojektiin ESSA misooma bosonaa fi uwwisa mukeenii qabeenya uumamaa kanneen akka dhiyeessii bishaanii, kunuunsa lubbu qabeeyyii fi kaarbonii gabbisuuf gargaaran diriirsuudhaan, maddoota galii dameewwan gosa garaagaraa lafoota gammoojjii gogaa ta'anii fi lafoota baddaa jiidhoo ta'an keessatti kuusaalee kaarbonii dabaluuuf gargaaran fayyadamuudhaan, hojiiwwan horsiise bultoota jijjiirama qilleensaa to'achuu fi jijjiirama qilleensaatti madaquuf barbaachisan dagaagsuu irratti ni hojjeta. Akkasumas pirojektichi wayita humni qabachuu naannoo guututti rimootii fi moodela saayinsii dachee fayyadamuudhaan, wiirtulee jijjiiramaa ni qorataa.

Hudhaalee beekumsaa fi hubannaan wal qabatan armaan olitti ibsamanitti dabalees, fakkeenyaaf dhimmoota kanneen akka jijjiirama uwwisa bosonaa, kaarbonii, gaazii magarisaa fi haayidirooloojii, fi moodela jijjiirama naannoo irratti qorannoo bu'uuraa ni gaggeessina. Haalotaa fi wantoota maddoota galii gosa addaa addaa fi teessuma lafaa jijjiirama qilleensaa to'achuudhaaf gargaaran dagaagsuudhaaf jecha, maddoota galii naannoo horsiise bulaatti argaman ilaalchisee qorannoowwan haala jireenya hawaas-dinagdee ni gaggeeffamu. Haaluma kanaan Ogeeyyonni Qonnaa Pirojektichaa tarsiimowwan oomisha dammaa fi oomisha midhaanii maddoota galii heddummeessuuf diriiran naannichatti bu'a qabeessaa fi haala naannoo waliin kan wal siman ta'uu isaanii adda baasuudhaaf diree irratti qorannoo ni gaggeessu. Hojiiwwan kanneen ilaalchisees hubannaa fi beekumsa hawaasa naannoo fi hojjettoota eksteenshinii qonnaa ni gabbisu.

Dhimmoota koorniyaa fi madaallii eegu ilaalcha keessa galchuudhaan, maloota hawaasa naannoo hirmaachisan fayyadamuudhaan leecallowwan naannootti argaman kanneen jijjiirama gaarii fiduuf gargaaranii fi agarsiistuuwan jireenya hawaas-dinagdee irratti qorannoon ni gaggeeffama. Dabalees malootaa fi tekinoooloojiwwan hojii kanaaf barbaachisan ilaalchisee leenjii kennuudhaan, akkasumas tooftaalee muuxannoo walirraa qoddachuuf gargaaran diriirsuudhaan dandeettiin shariikotaa fi qooda fudhattoota dhimmi ilaallatuu akka fooyya'uu fi gabbatu ni taasifama. Dhaabbilee mootummaaf leenjii dirree fi carraa barnootaa kennuudhaan akka jabaatan ni taasifama. Bu'aalee argamanis ministeerota Itoophiyaa, Keeniyaa fi Fiinlaandii dhimmichi ilaallatuuf ibsaman yoo ta'e iyyuu, karaa miidiyaa dhimmi ilaallatuu fi wiirtuu odeeffannoo giddugaleessaatiin ni tamsaafama.

Fekkii 2. ESSA Pirojektichaa yaa' qabiyyee.

Bu'aalee Gurguddoon Eegaman: 1) Beeksi saayiinsii sirnoota qonnaa fi horsiisa beelladaa haala qilleensaan wal siman dagaagsuun wal qabatu, akkasumas hubannaa fi beekumsi waa'ee Sirna Qonnaa Biyyaalessaa fi Kalaqa qonnaa ni dagaaga, 2) Hojii horsiisa horii irraa eegalee haga hojii qonnaa fi horsiisa beelladaatti caasaan madda galii walitti fufiinsa qabu hundeessuuf gargaaru ni diriira, 3) biyya keeniyaa fi Itoophiyaa keessatti leecallowwan naannootti argamanii fi maddoota galii heddummeessuuf gargaaran sirnaan hojiirra oolu, 4) maloota jijjiirama qilleensaa fi manca'insa dachee ittisuu fi to'achuudhaaf gargaaran waan hojiirra oolaniif, qulqullinaa fi baay'inni hojiiwwan daawwannaa dachee fi miireffannaa naannoo ni fooyya'u. Kun ammoo naannowwan horsiisee bultootaa keessatti sirna qonnaa fi horsiisa beelladaa haala qilleensaan wal simu dagaagsuudhaaf gargaara.

Hojiiwwan Ijoo

Piroojeettiin kun hojiiwwan gurguddoo kanneen akka armaan gadii irratti fuuleffata:

Dhimmoota kanneen akka jijjiirama sirnaakkoo, wiirtuwwan yaalii dirree, moodela baasuu, xiinxala miireffannaa naannoo ilaalchisee ragaaleen barbaachisoo ta'an kan walitti qabaman yoo ta'u, kunis bu'aalee itti kanneen argachuuf raawwatama: 1) gaazii magarisa hafteewwan soorata horii irraa madduu fi sirnoota biyyoota Itoophiyaa fi Keeniyaa keessatti dikee horii to'achuudhaaf hojiirra oolan, 2) Tajaajilawwan sirnaakkoo haayidirooloojii fi sirna qooddannaa bishaanii lafoota horsiisa beelladaa fi atimoosfera adda baafame gidduu jiru, 3) Baha Afrikaa keessatti qorannoo kuusaa karboonii bosona, lafa mukaa, lafa mukeen gurguddoo fi lafoota margaan uwwifaman irratti gaggeeffamee goolabame, 4) meeshaalee miiraffannaa naannoo fi maloota wiirtulee jijjiiramaa irratti qorannoo gaggeessuuf barbaachisanii fi dhiyaatanii jiraniifi ragaa saayinsawaa lafoota gar-tokkeen gammoojja'anii fi guutummaatti gammoojja'aniin wal qabatu, 5) Xiinxalawaan dhiibbaa jijjiirama qilleensaa, walitti fufiinsaa fi diibbaa haalonni itti fayyadama lafaa naannoorraan geessisuun wal qabatan.

Bu'aalee itti aanan kanneen argachuudhaaf leenjii fi mariin qaamolee dhimmi ilaallatu mara hirmaachise, maddoota galii fi walitti hidhamiinsa sonaa irratti qorannoon ni gaggeeffama. 1) Xiinxala leecallowwan naannootti argamanii fi maddoota galii heddummeessuuf gargaaran ilaalchisee geggeeffame, 2) cancala walitti hidhamiinsa sona filannoowwan maddoota galii heddummeessuuf barbaachisanii fi lafoota gar-tokkeedhaan gammoojja'anii fi guutummaatti gammoojja'an keessatti adda baafaman, hojiirra ooluudhaan mirkana'an.

Hawaasa horsiise bulaa, qorattoota dargaggeeyyii (warra digirii lammaffaa, PhD fi qorannoo digirii araffaa) leenjiin gabbisa dandeettii ni laatama, wiirtuleen qorannoo biyyaalessaa, bulchiinsaa fi dandeettiwwa kalaqaa ni jabeffamu.

Bu'aaleen pirojektii kanaa biyyoota xiyyeeffannoo pirojektichaa ta'an lamaanii fi biyyoota Afrikaa Sahaaraa Gadii keessatti lafoota gar-tokkeen gammoojja'anii fi lafoota guutummaatti gammoojja'an walitti fufiinsaan to'achuu fi misoomsuudhaaf jecha, imaammata keessatti akka haamatamaniif karaa miidiyaa fi waltajjiwwan marii ni tamsaafamu.

Qindoomina

Pirojektiin kun qabiyyeewwan gurguddoo saddet kan of keessaa qabu yoo ta’u, tumsa iyyataa dursaa qorannoo ta’e, Yuunivarsiitii Heelsiinkii, fi Iyyattoota miiltoo saddet (Wiirtulee Qorannoo Idil-addunyaa, yuunivarsiitiiwwan, , Dhaabbilee Qorannoo Qonnaa fi Beellada Biyyaalessaa) tiin hojiirra oola. Yuunivarsiitii Heelsiinkii hojii bulchiinsaa fi manaajimantii pirojektichaa qindeessuun wal qabataniif itti gaafatamummaa guutuu fudhata. Pirojektiin kun Koree Hordoffii fi Madaallii miseensota saddet of keessaa qabu kan qabaatu yoo ta’u, miseensonni kunniinis tokkoo tokkoo dhaabbilee irraa nama tokko tokko, ogeessa tekinikaa idil-addunyaa tokko, bakka buutota ministeera qonnaa lama (Itoophiyaa irraa nama tokko, Keeniyaa irraa nama tokko) of keessatti haammata. Koreen Hordoffii kunis hojiiwwan idilee manaajimantii pirojektichaa faana dhahuudhaan kan hordofu yoo ta’u, bu’aalee pirojektichaa haala qindoomina qabuun dhiyeessuu, kaayyowwan pirojektichaa milkeessuu fi guddina argame yeroo yerootti madaalaa deemuudhaaf kan itti gaafatamu ta’a. Gareen pirojektichaa dhaabbilee shariikota 30 ta’an waliin wal ta’uudhaan pirojkticha kan raawwatu yoo ta’u, dhaabbileen kunniinis ministeerota addaa addaa, ejansiwwan mootummaa, yuunivarsiitiiwwan, dhaabbilee mit-mootummaa, fi garee/waldaalee hawaasaa of keessaa qabu. Dhaabbileen miiltoo ta’an kunniin dhimmoota kanneen akka karoora pirojektii diriirsuu, yaa’iiwwan marii pirojektii, taatewwan leenjii, qorannoo dirree ilaalchisee yaadaa fi tajaajila gorsaa kennuu, bu’aalee qorannoo tamsaasuu fi muuxannoowwan gaggaarii argatan hawaasa bal’aa biyya isanaiitiif qooduudhaan hojii pirojektichaa milkeessuu keessatti hirmaatu.

Dhaabbata Hojiirra Oolchuu

Yuunivarsiitii Heelsiinkii

Iyyattoota Miiltoo

Qorannoo Beelladaa Idil-addunyaa, Wiirtuu Qorannoo Fiiziyooloojii fi Ikkooloojii Ilbiisaa, Inistitiyuutii Barnoota Bishaanii Deliiiftii, Yuunivarsiitii Naayiroobii, Yuunivarsiitii Finfinnee, Dhaabbata Qorannoo Qonnaa fi Beelladaa Keeniyaa, Mana Maree Qorannoo Qonnaa Itoophiyaa, fi Wiirtuu Leecallowwan Misoomaa Naannoo.

Shariikota Pirojektichaa

Inistitiyuutii Odeeffannoo Dachee Itoophiyaa, Ejansii Wiirtulee Bishaanii Keeniyaa, Wiirtuu Qorannoo Kanniisaa Holotaa, Aakshin Foor Divilooppimenti, Ministeera Bishaan, Jallisii fi Anniisaa Itoophiyaa Abbaa Taayitaa Misooma Maddeen Bishaanii, Ministeera Qonnaa Itoophiyaa, Wiirtuu Qorannoo Qonnaa Wandoo Gennat, Wiirtuu Qorannoo Horsiise Bulaa fi Lafa Gogaa Yaaballoo, Wiirtuu Qorannoo Lafa Gogaa Saqotaa, Yuunivarsiitii Taayitaa Taavetaa, Garee Walgargaarsa Maruuruu, Garee Wal Gargaarsaa Miseenyii, Waldaa Hojii Gamtaa Guuvuu Kaazii, Garee Wal Gargaarsaa Iyyaalee, Dhaabbata Eegumsa Naannoo Taayitaa, Waldaa Oomisha Dammaa Saavoo, Waldaa Gargaarsaa Yuuniisan, Yuunivarsiitii Qonnaa fi Tekinooloojii Joomoo Keeniyaa, Bulchiinsa Godina Taayitaa Taveetaa, Wiirtuu Tajaajila Eegumsa Bosonaa Keeniyaa, Ministeera Qonnaa, Beelladaa, Qurxummii fi Waldaalee Hojii Gamtaa Keeniyaa, Ministeera Bishaan, Qulqullinaa fi Jallisii Keeniyaa, Daayireektoreetii Sarviyii fi Miireffannaa

Naannoo, Inistiitiyuutii Qorannoo Qonnaa Oromiyaa, Isterni Aarki Maawonteen Reenjiisii fi Inistiitiyuutii Qorannoo Misooma Bosonaa Keeniyaa.

Qooda Fudhattoota Biroo

Abbootii Warraa Horsiisa Bultoota ta’anii fi kanneen hojii damee lamaanuu irratti bobba’an jechuun qonnaa fi horsiisa beellada irratti bobba’an (keessumaa dubartootaa fi dargaggoota), fi dhaabbilee biyya Itoophiya fi Keeniyaa keessatti qaamolee kanneen irratti hojjechuurratti argaman.

Naannoo

Itoophiyaa---Naannoo Oromiyaa, Muneessaa fi Yaaballoo, Keeniyaa—kutaa biyyaa Kaajiyaa, godina Machaakoos, godina Makuu’eenii fi godina Taayitaa Taveetaa

Yeroo Turtii

Yeroon turtii projektichaa Mudde 2020 irraa eegalee hanga Mudde 2024 tti waggoota afuriif(4) tura.

